

1998.–№8.–С.4-34. 9.Хорошковський В. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: еволюція, теорія, практика.–К.: „Інтелект”,2002.–428с. 10.Хорошковський В., Юрчишин В. Торговельні союзи у зміненні світових інтеграційних процесів// *Финансовые риски*.–2004.–№1(35).–С.5-12. 11.Хорошковський В., Юрчишин В. Завдання стратегії розвитку України в контексті співпраці з міжнародними фінансовими інститутами// *Вісник Національної академії державного управління*.–2004.–№1.–С.141-150. 12. Хорошковський В., Юрчишин В.. Монетарні виклики в умовах зростання// *Статистика України*.– 2004, №2. 13.Bergsten C. The Global Trading System and the Developing Countries in 2000./ Institute for International economics Working Paper.–1999.–№99–6.–14p. 14.R.Flood, N.Marion. Holding International Reserves in an era of high capital mobility.–IMF Working Paper.–2002.–WP/02/62. 15.UNCTAD World Investment Report 2002:Transnational Corporations and Export Competitiveness.–UNCTAD.–r0.unctad.org/wir/contents/wir02content.en.htm. 16. World Investment Report 2002: Promoting Linkages.–UNCTAD.

Анотація

У статті розглядаються питання монетарної політики в Україні.

Annotation

The problems of monetary politics in Ukraine are discussed in the article.

УДК 330.101

Ольга Зигрій

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РИНКУ

При переході економіки до ринкових відносин актуальності набуває суть та значення економічних відносин у всіх галузях агропромислового комплексу. У працях багатьох західних вчених та економістів країн СНД ототожнюється вивчення економічних і виробничих відносин [1:479]. Вони пояснюють це тим, що об'єктом вивчення політичної економії і економічної теорії є діяльність людей у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання, законів розвитку економічних систем. Кілька десятиліть тривали дискусії у працях радянських економістів. У процесі сформувалася така точка зору: виробничі відносини тотожні економічним відносинам [1:197]. Але таке порівняння неправомірне.

Найважливішою проблемою сучасної економіки є зупинення спаду агропромислового виробництва, гарантування продовольчої безпеки держави, державної підтримки підприємств у галузі АПК. Зважаючи на актуальність та важливість вищезгаданих проблем, які охопили всі галузі економіки, вважаю за необхідне проаналізувати розвиток та місце економічних відносин в економічній теорії, а також суть та значення їх в сучасних ринкових умовах, беручи за основу дослідження видатних економістів: Адама Сміта, Давида Рікардо, Альфреда Маршалла, Джона Гейтс Кларка, Карла Менгера, Вільяма Джевонса, Леона Вальраса, Вільфреда Парето, У.Джемма, Ч.-С.Пірса, Д.Дьюї, Д.Кейнса, Т.Веблена, Дж.Коммонса, К.Маркса, П.Самуельсона, Ф.Енгельса; та спираючись на дослідження провідних українських вчених-аграрників: С.Мочерного, П.Саблука, О.Макарця, В.Поплавського, Є.Імаса, А.Фурси, І.Яремчука, С.Дусановського, О.Олійника, І.Федоровича, О.Шпичака, А.Бондаря, А.Задворного.

Основною метою статті є визначення економічної суті економічних відносин, їх розвиток, значення та відмінність від виробничих відносин.

Економічна наука у первісному значенні – це наука про домашнє господарство або про управління домашнім господарством. Вперше це визначення дав давньогрецький філософ Ксенофонт (приблизно 430–355 рр. до н. е.). Поняття „економіка” походить від грецького слова „oikonomia” („oikos”- дія, господарство, „nomos” – вчення, закон) [8:10; 4:12].

Через декілька десятиліть видатний давньогрецький філософ Аристотель (364–322 рр. до н.е.) поділив науку про багатство на економіку (під якою розумів виробництво благ для задоволення потреб людей) і хремастику („хрема” – майно, володіння: мистецтво наживати статок або діяльність, спрямована на накопичення багатства). Поняттям „економіка” він позначав організацію господарства в маєтку рабовласника [8: 9], [4:12].

У XIV–XV ст. починається занепад феодального способу виробництва. Феодали замість панщини запроваджують грошову ренту. Це змушує селян продавати частину виробленої продукції на ринку. Так поступово долається замкненість феодальних господарств і формується єдиний національний ринок. Виникає потреба у широкому тлумаченні поняття „економіка”. В умовах подолання замкненості феодальних господарств, формування єдиного загальнонаціонального ринку термін „господарство” охоплює економіку всієї країни, національне господарство. Майже такого ж змісту набуло й поняття „економіка”. Крім того, поява цього терміну зумовлена зростаючою роллю держави в процесі первісного нагромадження капіталу й розвитку торгівлі. Запровадження терміну «політична економія» (від грецького «politicos» - державний, суспільний та вже відомого „oiconomia”, який означає „мистецтво державного управління господарством”) у 1615 р. французьким ученим А. Монкретьеном означало його намагання зосередити увагу на державній економічній політиці, мистецтві державного управління економікою [8:10].

Розглянемо фрагментарно основні підходи до аналізу економічної реальності, що утримуються в чотирьох основних напрямках сучасної економічної думки: неокласичний напрямок, кейнсіанство, інституціоналізм, марксизм. Неокласичний напрямок. Починати з неокласики цілком логічно тому, що сучасна мікро- і макроекономіка, іменована мейнстрімом або головним плином економічної думки, своїм теоретичним ядром має неокласичну теорію.

У джерел неокласичної теорії стояли такі великі економісти, як Альфред Маршалл (1848–1924) в Англії і Джон Бейтс Кларк (1847–1938) у США, Карл Менгер (1840–1921) в Австрії, група представників так названої „математичної економіки”: Вільям Джевонс (1835–1882), Леон Вальрос (1834–1910), Вільфредо Парето (1848–1923).

Термін „економічна теорія” з’явився у 1890 після виходу в світ праці англійського економіста А.Маршалла „Принципи політичної економії”. Термін „політична економія” означає мистецтво управління державою, одним з аспектів якого є необхідність державного підходу до економіки.

Особливою заслугою неокласичного напрямку в економічній теорії є ретельне дослідження безпосередніх обставин, що впливають на формування цін на ринку під впливом сил попиту та пропозиції. Це було виражено чіткою мовою математичних залежностей. Під впливом неокласики економічна наука придбала навіть зовнішню подібність із природничими науками – фізикою і математикою. Пізніше висновки неокласиків одержали широке використання в прикладних дослідженнях, а саме – у маркетингу, що став важливим елементом керування діловим підприємством.

Починаючи з 30-х рр. цей напрямок здобував усе більш формалізований і абстрактний вид, що зв’язано із сильним бажанням використовувати, як здавалося дуже переконливим, математичну мову функцій і рівнянь для вираження економічних закономірностей. А це вимагало свідомого прийняття відомих спрощень: незмінності переваг економічних агентів, обмеженості ресурсу, раціональності суб’єктивного вибору, принципу методологічного індивідуалізму. Раціональність вибору при цьому розумілася винятково через максимізацію корисності і мінімізацію витрат і всіляких „невигод”. Умовність даних передумов визнають усі серйозні представники економічної науки, включаючи послідовників самої неокласики.

Усі ці передумови, включаючи поняття „економічної людини”, у неокласиків розуміються як чисто апіорні ідеї, ті які не ґрунтуються на досвіді [7:63], допомогою яких, однак, передбачається можливим доводити об’єктивні закономірності – відносини «того, що є». Неокласика ніколи не зверталася до серйозної філософії. Межа її філософського утворень – позитивізм першої половини ХХ ст. і деякі ідеї картезіанства [7:316]. Їй зовсім невідома або незрозуміла давня ідея, що веде початок від Аристотеля і потім підхоплена і розкрита Гегелем: «немає нічого в мисленні, чого не було б у почутті, у досвіді» і «немає нічого у відчутті, чого б не було в інтелекті». Зрозуміти і прийняти цю ідею можна лише в тому випадку, якщо світ сприймається і вивчається не споглядально, а практично, діяльно. Такий погляд характерний для Гегеля, Маркса, а також американських прагматистів (У. Джемса, Ч.-С. Пірса, Д. Дьюї) [5:26].

Така апіорна передумова неокласики, як її „економічна людина”, насправді – дійсна людина, поставлена в процес купівлі – продажу (обміну). Сама по собі ця ситуація не апіорна, і в цьому змісті неокласика аналізує деяку частину економічної реальності. Помилка й обмеженість її підходу походить від того, що вона переносить обставини обміну і поведження людини в процесі обміну на всю економічну діяльність людини. Вона додає поведженню людини в процесі обміну характер єдиної діяльності людини. Тим самим ринковий обмін з’являється фактором, що визначає все економічне життя суспільства. У результаті неокласичний аналіз може називати себе теорією ринкової економіки. Однак варто повторити, що в цій економіці немає нічого, крім обміну, купівлі і продажу.

Родоначалники неокласичного напрямку А.Маршалл і Дж.Кларк швидше за все не припускали, що їх більш пильна, чим у попередників, увага до процесу обміну, до попиту та пропозиції приведе до повного заперечення послідовниками аналізу процесу виробництва, розвитку технології й економічного прогресу.

Кейнсіанство. Цей напрямок займав положення „головного плину” економічної думки протягом 30–80-х рр. ХХ ст. У 1936 р. виходить книга Д.Кейнса „Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей”, у якій автор не відкидав ідеї неокласиків, але відразу ж звернув увагу на те, що неокласична теорія – це теорія частки випадку стану економіки. Він вважав своїм завданням створення більш широкої і більш реалістичної „загальної теорії”, у якій аргументував необхідність активної участі держави в економічному житті суспільства. Суспільство не може покладатися лише на сили суб’єктивного приватного вибору в ситуації обміну. Політичні рекомендації, зроблені такою економічною теорією, можуть виявитися згубними для суспільства.

Якщо неокласика бачила серцевину економічного життя в обміні, то Д.Кейнс, не відкидаючи важливості обміну, враховував роль процесу виробництва і, більш того, заявляв, що дотримується поглядів старої класичної теорії, по якій усе, що створюється суспільством, створюється працею. Усе це зближує погляди Кейнса з представниками класичної політичної економії Адама Сміта (1723 – 1790) і Давида Рікардо (1772–1823) [5:29].

Отже, кейнсіанство залишається сьогодні одним з важливих сучасних напрямків макроекономічної теорії, а посткейнсіанство являє собою свого роду синтез ідей класичної політичної економії, кейнсіанства і інституціоналізму.

Інституціоналізм. Інституціоналізм зародився практично одночасно з виникненням неокласики і відразу ж заявив про свою опозицію до неї. Традиційно інституціоналізм зв'язують з іменами економістів Торстейна Веблена (1857–1929), Джона Коммонса (1862–1945), Кларенса Ейреса (1892–1972), філософа Джона Дьюї (1859–1952).

Деякою мірою інституціоналізм виник як реакція на появу неокласики, на спрощення змісту економічної реальності. Інституціоналізм розглядав економічну реальність як цілком матеріальне і соціальне середовище, у якій живе людина і суспільство.

Адам Сміт досліджував природу і причини багатства народів. Інституціоналізм успадковував цей інтерес у період, що наступив після здійснення промислової революції XVIII – XIX ст., в результаті чого утвердилося індустріальне суспільство. Це означало корінну зміну суспільства, соціальних груп, їхнього способу життя в ситуації безперервних технологічних революцій. Інституціоналісти ставили технологію на передній план досліджень, оскільки чітко бачили, що знання і технологія – це те, що рухає суспільство вперед.

Термін «інституціональна економіка» був запропонований Уолтоном Хамільтоном у 1918 р. Тільки в 30-і рр. з'явилася книга Коммонса «Інституціональна економіка» і тільки в останні десятиліття опублікована серія робіт, що містить це поняття в самій назві.

Інститут походить від слова «інституція» - «установлення», «порядок», яким економісти стали виражати звичні і стандартизовані форми дій або поведень людей. Інститути реально зв'язані з поведінкою індивіда. Тому інституціоналізм наполегливо шукав ґрунтовну теорію поведінки. Інституціоналізм розглядає поведінку індивіда як не припинену, безперервну активність і послідовність вчинків, тоді як відповідно до неокласичного підходу поведінка індивіда вичерпується максимізацією корисності і мінімізацією витрат в обміні. В останньому випадку обмін – угода покупця і продавця в ціні, по якому товар і гроші переходять з рук у руки. Відомий економіст Р. Коуз помітив, що неокласика – не наука у власному змісті слова, а деякий набір методів аналізу. У працях основоположників неокласики – Маршалла, Д.Б.Кларка, а також у роботах Кейнса, Шумпетера багато інституціональних моментів. І навіть Леон Вальрас, яскравий представник неокласики і творець теорії загальної рівноваги, дуже чітко розумів, що методи математичної інтерпретації загальної рівноваги зовсім непридатні для опису закономірностей руху відносин власності або розвитку промисловості [3:236]. Відомий сучасний представник інституціоналізму У.Семюелс вказав на два «виключення», характерних для неокласичного напрямку: по-перше, неокласична теорія ідентифікує себе з економічною наукою і, по-друге, вона виключає інші шляхи наукового економічного аналізу, крім неокласичного.

Марксизм. Під марксизмом варто розуміти економічну теорію Маркса, представлену в трьох томах „Капіталу” і „Теоріях додатної вартості”. Незважаючи на те, що багато частин „Капіталу” Марксом не були завершені і він сам про це говорив, економічна теорія марксизму має дуже велику систематичність і послідовність. Т.Веблен на початку XX ст. сказав, що в області економічної науки немає більш строгої логічно побудованої теорії, чим марксизм. Зовсім чітко Маркс сформулював предмет свого дослідження в „Капіталі”: це – капіталістичний спосіб виробництва і відповідні йому відносини виробництва й обміну. Фактично визначенням предмета економічної науки як виробничих відносин марксизм відокремив себе від всіх інших теоретичних напрямків економічної науки і виявився у своєрідній ізоляції.

Центральне місце у всій економічній системі марксизму займає праця. І всі економічні форми, розглянуті Марксом, - товар, капітал, фабрика, прибуток, рента і т.д. – містять у собі працю як субстанцію і як специфічну економічну форму. На його думку, в процесі виробництва люди вступають у відносини не тільки з природою. Щоб створювати матеріальні блага, вони певним чином об'єднуються для спільної діяльності і для взаємного обміну своєю діяльністю, тобто вступають у певні суспільні зв'язки й відносини, в межах яких існує їх відношення до природи. Отже, Маркс виводив категорію виробничих відносин з потреб суспільного виробництва й обміну. Наукове обґрунтування категорії виробничі відносини уперше дав Маркс у праці „Передмова до критики політичної економії” [2: 257]. Першу спробу виділити виробничі відносини і розглядати їх як предмет політичної економії зробив Д. Рікардо. Проте він обмежив виробничі відносини лише відносинами розподілу, вважаючи, що головним завданням політичної економії є визначення законів, що керують розподілом. Водночас він називав ці суспільні зв'язки і відносини людей не лише поняттям „виробничі відносини”, а й „економічні відносини”. Відмінності між цими категоріями Маркс не визначив. Найчастіше він їх ототожнював. Водночас розкриття окремих категорій в „Капіталі” Маркс пов'язує з поняттям „економічні відносини”.

Багатоаспектний підхід до вживання цих категорій має місце у працях Енгельса, який при визначенні предмета політичної економії в широкому значенні не вживав категорію „виробничі відносини”, а зазначав, що ця наука вивчає закони, які керують виробництвом і обміном матеріальних благ у людському суспільстві. Водночас він уперше розкрив зміст категорії „економічні відносини”,

який значною мірою не збігається зі змістом категорії "виробничі відносини". Енгельс зазначав, що під економічними відносинами розуміють той спосіб виробництва, яким люди певного суспільства виробляють засоби до життя й обмінюються між собою продуктами [1: 499-500]. З теоретико-методологічного погляду предметом політекономії є категорія „виробничі відносини”. Це зумовлено тим, що поняття „суспільні відносини” надзвичайно містке: охоплює всі відносини, що виникають в суспільстві: економічні, соціальні, політичні, правові, національні, духовні та інші. На відміну від цього, виробничі відносини – це відносини людей у процесі виробництва матеріальних благ.

Отже, аналізуючи вищезгадане, можна зробити висновок, що політекономія не може вивчати кожну з підсистем суспільних відносин в такому ж обсязі, як інші суспільні науки. Це робиться лише тоді, коли ці сфери суспільних відносин впливають на виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних і духовних благ.

З іншого боку, предметом цієї науки повинно стати вивчення відносин економічної власності у їх взаємодії з розвитком продуктивних сил. Якщо не акцентувати на економічному аспекті власності, то предметом вивчення політекономії стане майже таке ж широке коло питань, як соціальні відносини людей у виробництві або в процесі господарської діяльності.

Отже, таке розуміння предмета політичної економії і змісту „виробничі відносини” допомагає конструктивно вирішити низку інших дискусійних проблем. Зокрема, ототожнення виробничих відносин з відносинами власності дає необґрунтованість тверджень про тотожність виробничих відносин з економічними відносинами; про неправомірність віднесення до виробничих відносин організаційно-економічних відносин.

Основою життя, розвитку людського суспільства є виробництво – процес дії людини на предмет і сили природи та пристосування їх для задоволення певних потреб. Матеріальні блага люди виробляють не поодино, а спільно. Людина живе і працює в суспільстві. Отже, виробництво має колективний, суспільний характер. Тому в процесі праці або дії людей на предмети і сили природи, вони вступають між собою у певні економічні зв'язки (відносини), зокрема з приводу кооперації, спеціалізації виробництва. Люди не лише виробляють продукти праці, а й обмінюють і споживають їх. Відносини між людьми в процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ та послуг називаються економічними відносинами. Схематично економічні відносини між суб'єктами ринку в сферах суспільного відтворення можна подати у такому вигляді (рис.1).

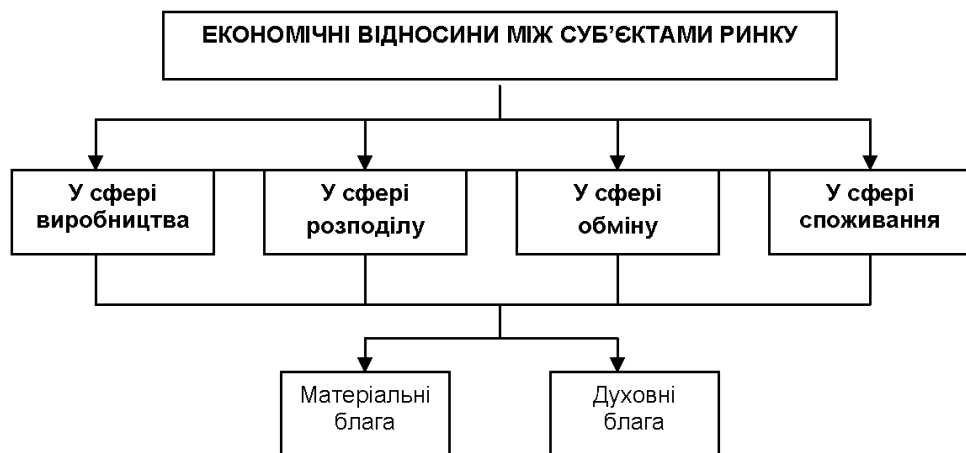

Рис.1. Обґрунтування економічних відносин між суб'єктами ринку у сферах суспільного відтворення

За висловом С.Мочерного „економічні відносини – це сукупність відносин між людьми у процесі виробництва матеріальних і духовних благ та їх привласнення в усіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні)” [10:25].

Економічні відносини формуються також внаслідок взаємодії трьох відносно самостійних підсистем. Це відображено у рис.2.

Таким чином, економічні відносини – це базис суспільства; соціальні, правові, політичні та інші відносини – його надбудова. Розвиток економічних відносин визначає еволюцію надбудовних відносин. Водночас вони загалом або окремі їх елементи (політичні, правові та інші відносини) справляють зворотний вплив на зміни економічних відносин.

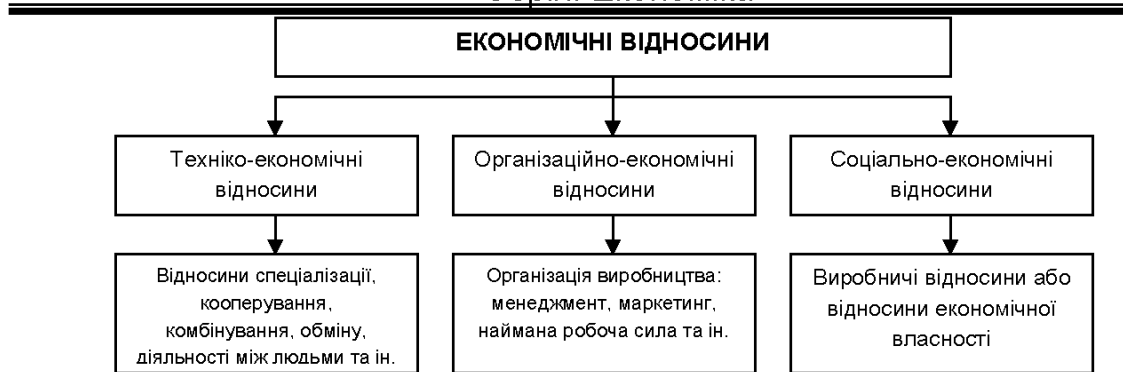

Рис.2. Складові, які формують економічні відносини

На певному етапі еволюції суспільства вирішальну роль можуть відігравати як окремі базисні, так і окремі надбудовні відносини.

Отже, аналізуючи розвиток та значення економічних відносин для суспільства в цілому, в Україні спершу необхідно радикально змінити економічну політику і право власності, прийняти науково обґрунтовані стабільні юридичні закони, які створюють умови для розвитку відносин економічної власності, а також для розвитку економічних законів у державі.

Література

1. Економічна енциклопедія .-Т.1/Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін.-К.: „Академія”, 2000.-С.864.
2. Економічна енциклопедія .-Т.2/Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін.-К.: „Академія”, 2001.-С.848.
3. Економічна енциклопедія .-Т.3/ Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: „Академія”, 2002.-952 с.
4. Основы экономической теории: Учебник/ С.В.Мочерный, В.К.Симоненко, В.В.Секретарюк, А.А.Устенко; Под общ. ред. С.В.Мочерного.-К.:«Знання», КОО, 2000.-607с.
5. Московский А.И. О предмете и методе современной экономической науки/ Вестник Московского Университета. Серия 6.-Экономика, 2002, №3.-С.21-40.
6. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті.-К.: IAE УААН, 2001.-638с.
7. Словник іншомовних слів // під ред. чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука.-Київ, 1975.-775 с.
8. Устенко О.А., Мочерний С.В. Основы економічної теорії. Навчальний посібник.-Тернопіль: Астон, 2001.- 507 с.

Анотація

У статті розглядаються основні тенденції розвитку економічних відносин в умовах ринку. На цій основі обґрунтовано відносини між суб'єктами ринку у сферах суспільного відтворення і запропоновано основні складові, що їх формують.

Annotation

In clause (article) the basic tendencies of development of economic attitudes (relations) are considered (examined). On this basis the analysis is given to attitudes (relations) between subjects of the market at spheres public reproduction and it is offered which form them.

УДК 330.111.62

Ілона Пижик

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АКЦІОНЕРНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Процес розвитку акціонерних підприємств у нашій країні розпочався ще на початку 90-х років ХХ ст. Ця тема малодосліджена. Окремі її аспекти розглянуто в працях таких фахівців, як Ю.Лупенко, М.Чечетов, І.Жадан, В.Рибалкін, Л.Мамичева та ін. Так в Україні в 1991 р. нараховувалось лише 38 акціонерних товариств, чисельність яких швидко зростала упродовж 90-х років. Наприклад, у 1993 р. було 3342 акціонерних товариства, а у 1999 – 35693. Саме у цьому році чисельність акціонерних товариств та їх питома вага у загальній кількості підприємств та організацій була найвищою і становила 4.9%. У 2003 р. чисельність акціонерних товариств скоротилася до 35016, а їх частка – до 3.7% [1:42-43]. Отже, першою тенденцією розвитку акціонерної власності є швидке зростання чисельності акціонерних товариств до 1999 р., а в наступний період – їх поступове скорочення.

Розвиток акціонерних товариств розпочався після прийняття Закону України "Про господарські товариства" (1991 р.), в якому такі товариства (акціонерні) характеризувалися як самостійна організаційно-правова форма підприємницької діяльності. У цьому законі виокремлювались акціонерні товариства відкритого (кількість учасників обмежена, їх акції не продаються, а розподіляються серед засновників) і відкриті (кількість акціонерів в яких залежить передусім від величини статутного фонду, а акції купуються і продаються на ринку цінних паперів). На початку 2004 р. із 36662 акціонерних товариств відкриті (ВАТ) становили 12583 і закриті (ЗАТ) – 22089 [2:7].

Важливо й те, що майже 86% всіх зареєстрованих ВАТ створювались на основі роздержавлення власності. Такий шлях роздержавлення з економічної точки зору є прогресивним, на відміну від приватизації великих підприємств. Це зумовлено тим, що навіть з чисто формальної точки зору при створенні акціонерних товариств закладаються основи для формування колективу власників